Napoleon pražského učení. Josef Ladislav Jandera (1776-1857)

Profesní a lidský obraz

In: Jindřich Bečvář (author); Martina Bečvářová (author); Jan Pišna (other): Napoleon pražského učení. Josef Ladislav Jandera (1776-1857). (Czech). Praha: České vysoké učení technické v Praze, 2026. pp. 395–414.

Persistent URL: http://dml.cz/dmlcz/405530

Terms of use:

© Jindřich Bečvář

© Martina Bečvářová

© Jan Pišna

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* http://dml.cz

Profesní a lidský obraz

1. Janderův vzhled, povaha a chování

Roku 1920 uveřejnil Jan Pávek v hořickém časopisu *Pod Zvičinou* článek o Josefu Ladislavu Janderovi. Sepsal jej na základě zápisků Aloise Jelínka, mistra řezbáře z Hořic, který zachytil vzpomínky lékaře Václava Plašila týkající se Jandery. Ocitujme úryvek z tohoto, značně nadneseného textu, který přibližuje Janderův vzhled, vztah k náboženským obřadům a vyšší společnosti a naznačuje jeho postavení na pražské univerzitě:

Byl více učencem než knězem; církevních obřadů (kromě mše) účastnil se velmi zřídka. Jako kněz byl svobodomyslný a hlásil se k zásadám Bolzanovým.

Oděv nosil občanský, barvy temné; jen při slavnostech měl bílé roucho svého mnišského řádu. Ve své zamilované vědě – matematice – byl vzácným odborníkem. Vzbuzovalo úžas, jak lehce, přesně a jistě luštil nejsložitější matematické úkoly. Pověst o jeho počtářských dovednostech šířila se za hranicemi, že i cizí hvězdáři (z Vídně, Německa) přicházeli k němu na radu.

Na Pražské universitě byl vlivuplný; rovněž velké vážnosti požíval v nejvyšších kruzích pražské společnosti. Proto mohl snadno se zdarem zakročiti u různých úřadů na prospěch rodného města (silnice z Hradce do Jičína vede jeho zásluhou Hořicemi) i jednotlivců.

Býval často zván do rodin šlechtických a úřednických, ale na hostiny chodil nerad, říkaje střídmě, že jest mu milejší jednoduchý, mnišský strahovský oběd.

([Pj2], str. 41)

Plašil též připomněl Janderovu proslulou přísnost, spravedlivost, zásadovost, názorovou pevnost a náročnost:

Posuzoval přísně jiné, ale sama sebe také. Řeč měl příjemnou; česky mluvil jen v soukromí, a tu byla jeho řeč zvlášť lahodnou. Byl-li v dobré náladě, pohrával mu při řeči na rtech lehký úsměv. Ale jindy byl přísný, ba příslovečně neúprosný, ač vždy spravedlivý. Studenti se před ním chvěli. Při posuzování jejich prospěchů neměl nikdy ohledů na rod, stav, bohatství rodičů. Chudý, snaživý student byl mu vždy milejší, než nenadaný nedbalý šlechtic. ...

Jandera byl velmi dobročinný; zvlášť ochotně podporoval snaživé studenty, ale nikdy o tom nemluvil. U něho nevěděla levice, co dává pravice.

([Pj2], str. 41)

Víme, že Václav Plašil, hořický rodák, byl v době svého studia na pražské univerzitě v pravidelném osobním styku s Janderou, který mu pomáhal radami,

penězi, doporučeními i kontakty na šlechtické mecenáše, kruhy vyšších úředníků či profesorů. Díky tomu měl řadu možností dávat kondice, a navíc získal vlivné podporovatele. Víceméně pravidelně navštěvoval Janderu v jeho pražském bytě na Starém Městě, poznal ho jako málokterý student. Jan Pávek o tom napsal tato slova:

… Ale i Jandera se Václavovi velice zamlouval, jeho lahodná mluva, – vlídný, vždy k úsměvu za řeči naladěný obličej získávaly mu sympathie a budily důvěru každého, kdo s ním obcoval. Nikdo by neřekl, že tento milý muž dovede být přísným, neúprosným a nepodajným, jakým vskutku byl. ([Pj1], 1. část, str. 3)

Václav Plašil vzpomínal na studentské přirovnávání Jandery k Napoleonovi:

Studující si Jandery vážili a jej ctili pro naprostou spravedlnost, ač jinak ho nazývali „Napoleonem pražské university“ – snad pro jeho přísnost a mocný vliv na universitě, nebo (jak někteří chtěli) pro jeho podobnost s Napoleonem. Tento název přecházel z jedné studentské generace na druhou.

([Pj1], 2. část, str. 2–3)

Ludvík Ritter,[1] šlechtic, český obrozenec, spisovatel, hudební skladatel a litograf, vzpomínal na Janderovo učitelské působení, připomínal zejména jeho přísnost, ale především jeho velkou spravedlivost a nestrannost:

… důkladnost jeho přednášek stala se brzo neméně známou nežli jeho nestranná přísnost při zkouškách, ktežto u něho žádné ohledy na osobu neplatily, třebas by byl žák i synem nejvyššího purkrabí býval. ([Ri], str. 797)

Janderovu osobnost jasně, stručně a výstižně připomíná heslo v Riegrově *Slovníku naučném*, které sepsal středoškolský profesor matematiky Josef Smolík,[2] jeden z jeho posledních výborných studentů:

… Co profesor byl J. výtečný, mimo kolej hovorný, nápomocný a vždy spravedlivý. Přednášky jeho mathematické byly jasné, srozumitelné a důkladné, hlas na útlou malou postavu J-ovu plný a zvučný. Stereotypní téměř obyčeje jeho byly i za hranicemi známy a nezměnitelný šedivý jeho dlouhý kabát nemálo asi k tomu přispěl, že J-ovi říkáno i v cizině „Napoleon Pražského učení“. Po-

[1] Ludvík Ritter z Rittersbergu (Ludvík Rittersberg, Ludwig Ritter von Rittersberg, 1809–1858) pocházel ze šlechtické rodiny, která udržovala styky s předními osobnostmi českého kulturního života. Po studiu na gymnáziích v Mariboru a Praze pokračoval ve studiu na pražské technice, škole polního dělostřelectva a na pražské univerzitě. Po ukončení studií pracoval jako úředník, soukromě studoval hudbu a malířství. Po pobytu ve Lvově, kde byl učitelem hudby, se v Praze věnoval psaní, překládání, malířství, hudbě a žurnalistice. Aktivně se zapojil do revoluce roku 1848. V padesátých letech pobýval v Chorvatsku a Uhrách, živil se jako novinář, resp. nájemce statku. Psal německy, polsky i česky. Byl prvním životopiscem Karla Havlíčka Borovského. Sepsal odborné články o slovanské hudbě, skládal písně, sbory, orchestrální díla i opery. Roku 1829 vytvořil slavný litografický portrét Josefa Dobrovského. Českými vlastenci byl oceňován jako velký vlastenec, ač německého původu.

[2] Josef Smolík (1832–1915) studoval u Jandery ve školním roce 1852/1853, viz katalogy sgn. DK II 68 a DK II 69 uložené v knihovně kláštera na Strahově. V obou semestrech byl řádným posluchačem, u jeho jména si Jandera poznamenal, že mu vrátil školné. Školné vracel chudým a dobře studujícím studentům.

sluchače jeho v počtu větším nežli 20.000 najdeš téměř na všech universitách v Evropě. ([S-4], s. 167)

Pro své povahové vlastnosti i vzhled býval Jandera přirovnáván k Napoleonovi:

… Kvůli jeho fyziognomii a výšce, stereotypním způsobům a šedivým vlasům mu obyvatelé Prahy, kteří si ho velmi vážili, přezdívali „Napoleon univerzity“.

([S-6], str. 413, volný překlad)

Přirovnání k Napoleonovi neopominul ani článek v novinách *Bohemia* z 24. února 1855, který vyšel ještě za Janderova života. Žurnalista zde připomíná Janderův typický šedý kabátek, jeho malou výšku a nezvykle silný hlas, který se rozléhal učebním sálem a pronikal do uší studentů, když jim vykládal základy matematiky, objasňoval elementární poučky a neušetřil je ani neoblíbených důkazů. V závěru pak uvádí, že mnoho studentů mělo strach z Janderových zkoušek, obávalo se jeho přísnosti a náročnosti, ale obdivovali jeho naprostou nestrannost a spravedlivost, čímž si prý získával úctu i těch, kterým matematika zrovna příliš nešla.[3]

Přirovnání k Napoleonovi najdeme i v dalším článku v novinách *Bohemia* z 28. srpna 1857, který oznamoval Janderovo úmrtí. Žurnalista v něm nejprve zmínil smutek, který zavládl v akademických kruzích nejen v Praze, neboť Jandera za svůj dlouhý život učil prý „desítky tisíc studentů“. Avšak o Janderově pedagogickém působení neboli „o příběhu o Napoleonovi z pražské katedry“ (*Napoleon der Prager Katheder*) údajně slyšely statisíce.[4]

Právě pro upřímnost a nepoddajnost si studenti Jandery vážili. Jandera však byl stejný i ke svým kolegům a nadřízeným. Josef Václav Frič připomíná následující historku:

… Když pak běželo o to, jmenovati k 500leté památce university pražské čestné doktory filosofie, vzpíral se proti tomu mermomocí, neboť dle jeho přesvědčení, byť i kdokoli, měl každý nárok svůj na tuto hodnost zkouškami dovodit. Na velké naléhání, že musí navrhnouti kandidáta, jmenoval pak císaře a krále Ferdinanda, načež když mu vysvětleno, že mocnář rakouský sám může si přiřknouti jakýkoli titul svých poddaných, navrhoval Jeho Majestát Mikuláše Prvního, „den Kaiser aller Reussen“ [car všech Rusů] *– a nepovolil.*

([Fr], str. 200)

Připomeňme, že Filozofická fakulta pražské univerzity navrhla koncem roku 1847 čestné doktoráty jednapadesáti učencům z Evropy, z toho bylo sedm Čechů a Slováků (Čelakovský, Kollár, Palacký, Purkyně, Šafařík, Sommer a Zippe).[5]

Dne 7. dubna 1848 se konala studentská oslava pětistého výročí vzniku pražské univerzity, která měla charakter lidové veselice. Vlastní velkolepé oslavy se

[3] Viz [7].

[4] Viz [13].

[5] O udělování čestných doktorátů a o oslavách výročí pražské univerzity v roce 1848 viz [Bč].

měly uskutečnit 2. a 3. října 1848 za účasti předních osobností vědeckého, kulturního i politického života a četných zahraničních hostů. Nakonec se však nic nekonalo, neboť po nevydařené červnové revoluci byl vyhlášen v Praze stav obležení (výjimečný stav). Univerzita nadále oslavy plánovala, v srpnu 1848 dokončila přípravy, uzavřela seznam hostů i budoucích čestných doktorů.[6] Diplomy byly natištěny, podepsány, opatřeny pečetí a připraveny k slavnostnímu předání. Z pečlivě naplánovaných a několik let připravovaných oslav však zcela sešlo. Nositelům byly diplomy patrně zaslány poštou s průvodním dopisem.[7]

Velmi zajímavě charakterizoval profesora Janderu Josef Bojislav Pichl[8] ve svých *Vlasteneckých vzpomínkách* [Pi]:

Vstoupení do studií filosofických bylo tehda pro studujícího pravou epochou, vybavujíc jej z podřízenosti školácké a poskytujíc mu volnosti dosud nezakušené. A té hleděli zvláště příchozí z venkovských gymnasií hned v plné míře užívati, jelikož po přísné kázni, ve které tam od učitelů, zvláště prefektů a katechetů, bývali držáni, byla nově nabytá svoboda jim tím vítanější. Brejle, dýmka a notná hůl bylo to první, co takový nový pan logicus si zjednal, a návštěva veřejných místností, hostinců a kaváren, dříve tak přísně mu bráněná, stala se u mnohého až skutečnou náruživostí k úplné konečné záhubě jeho. Byly to vůbec zlaté časy, a kdyby jen veselou mysl mladíkovu zlý bubák Jandera nebyl lekal. A vskutku přísný ten pedant i mnohého nadějného a nadaného jinocha s dalších studií sehnal jenom proto, že nebyl – matematikem. To bylo u něho vrcholem, nejpřednější podmínkou vší vzdělanosti; vše ostatní ničím. Když jeden bývalý žák jeho stal se pražským arcibiskupem, přišel také Jandera svou povinnou poklonu mu složiti. Při té příležitosti prohodil arcibiskup žertovně: „Pane profesore! vy jste mi říkával, že ze mne jakživo nic nebude, a hle! já jsem arcibiskupem.“ „Ale proto přece žádným matematikem,“ odpověděl mu vtipně profesor. To jen co vedlejší, krátká vzpomínka na muže toho, který téměř celé půlstoletí hrůzou studující mládeže naší býval. ([Pi], str. 99–100)

Pichl však připomněl i druhou, velmi osobní vzpomínku na rozhodné Janderovo vystupování a jeho nebojácnost:

Jak jsem se zmínil, náleželo k výsadám studentského života na vysokém učení pražském také kouření tabáku. Doma mohlo se ovšem prováděti a také v hojné míře se provádělo, ale na ulici bylo zakázáno a přísně stíháno, což studujícímu

[6] Seznam čestných doktorů není dochován, podle únorových plánů roku 1848 mělo být uděleno až 180 čestných doktorátů, přes 50 z nich mělo směřovat do zahraničí.

[7] Poznamenejme, že rovněž oslava 600. výročí založení Univerzity Karlovy proběhla v neklidné a značně nestabilní době po únorových událostech roku 1948. Snad bude mít univerzita více štěstí v roce 2048.

[8] Josef Bojislav Pichl (1813–1888), český lékař, spisovatel, novinář, básník, překladatel a organizátor národního života (plesy, bály, české spolky apod.), působil jako lékař v Pardubicích, Praze, Kladně a Nýřanech. Byl velmi skromným a nezištným vlastencem, který se na svých působištích aktivně zapojoval do lokálního života a komunální politiky. Pichl studoval u Jandery ve školním roce 1833/1834 (viz katalogy sgn. DK I 62, DK I 63 a DK I 64 uložené v knihovně kláštera na Strahově). Hodnocen byl známkami *eminens* nebo 1^+, patřil k dobrým studentům.

mnoho nepříjemností a mrzutosti působilo. Než jsi se nadál, vyrazil ti policajt dýmku z úst, aneb byla-li cennější, ku př. pěnovka se stříbrným kováním, vytrhl ti ji a strčil si do kapsy. Mně jednou pro kouření stíhal policejní lajtnant Willitzer, známý pochop, skrze několik ulic, až za mnou do školy vrazil, kde jsem mu byl mezi ostatními studujícími zmizel. Vtom ale přišel právě Jandera a optal se policajta, co tu hledá. Ten se mu představil co lajtnant Willitzer, načež profesor: „A já jsem zde generál Jandera; halb rechts, Marsch!“ Willitzer odtáhl. ([Pi], str. 106–107)

Poznamenejme, že akademická půda byla v Janderově čase veřejnosti přístupná. Platila na ní zvláštní akademická práva i povinnosti. Mezi ně patřila např. svoboda vědeckého bádání, svoboda vyučování a konání akademických obřadů a rozprav. Až do reforem císaře Josefa II. (1741–1790) byla akademická půda prakticky nedotknutelná, neboť měla rozsáhlou vlastní samosprávu a soudnictví, které spadalo do rektorovy pravomoci. Byť orgánům státní a veřejné moci po reformách již nic nebránilo ke vstupu na akademickou půdu, stále se dodržoval nepsaný zvyk nedotknutelnosti členů akademické obce. Jandera si jej byl dobře vědom a důsledně jej dodržoval a nebojácně vyžadoval i od ostatních.

Josef Václav Frič uvedl následující pikantní historku:

Ale při vší rozervanosti a těkavosti své nezanedbával jsem toho roku nové, zčásti zajímající mne předměty poměrně svobodnějších studií prvního ročníku filosofické fakulty, tak zvané logiky. V matematice měli jsme pověstného Janderu, profesora asi desíti generací, o němž na sta kroužilo anekdot. Byl to mužíček dosti bystrého ducha, v přednáškách svých drastický, při zkouškách neuprosně pedantický. Původně řeholník řádu premonstrátů, žil na Starém Městě v privátním bytě a chodil jen v neděli a o velkých svátcích na Strahov k hostinám. On a bývalý profesor K. měli spolu jednoho služebníka, který své pány provázel od tabule dolů do města strašně hrbolatou a zvláště v zimě nebezpečně sráznou „Hlubokou cestou“. Jednou bylo Johanovi oba své pány v pravém smyslu slova podpírati a pevně pod pažemi sevřených všemožně v rovnováze udržovati, neboť si byli výtečného vína sionského přes míru dopřáli. Byloť pak uprostřed zmíněné cesty tak kluzko, že se přítel Janderův přece natáhl a náš profesor pochopiv situaci, obávaje se však, že by sám sobě zůstaven sotva na nohou se udržel, rozřešil záhadu tímto důvtipným rozkazem: „Johann, stell' er mich an die Wand und sodann helf' er dem Saufbruder da wieder auf die Beine!“ [Johanne, postav mě ke zdi a pak pomoz tomu opilci na nohy!] ([Fr], str. 198–199)

Zajímavý byl Janderův pohled na duši, psychologii a argumentaci:

Zvláštní, ovšem vždy tajenou svobodomyslnost dokázal ještě později v sezení Učené české společnosti po přednášce dra Volkmanna o nesmrtelnosti duše. Jmenovaného psychologa vzal si totiž stranou, a když byl od něho tázán, co soudí o podaných důkazech, řekl mu s úsměvem důvěrně do ucha: „Wartens, lieber Doktor, bis hier der Professor Purkyně[9] *kommt, und ihnen die menschliche*

[9] Jan Evangelista Purkyně (1787–1869) byl světově uznávaný přírodovědec a lékař, fyzio-

Seele auf dem Sezierteller bringt und ausruft: Hier hast es! Dann erst sprechens' davon.“ [Počkejte, vážený pane doktore, až přijde profesor Purkyně, položí na pitevní stůl lidskou duši a zvolá: „Tady je!“ Teprve potom o ní budete mluvit.]

([Fr], str. 200)

Patrně se jedná o Fridolina Wilhelma Volkmanna rytíře z Volkmarů (1822–1877), českého filozofa a psychologa. Po studiu práv se na pražské univerzitě stal roku 1846 soukromým docentem estetiky, současně získal pozici suplujícího profesora německého jazyka na Malostranském a Staroměstském gymnáziu. V roce 1856 byl jmenován mimořádným a o pět let později řádným profesorem filozofie na pražské univerzitě.

Karel Sabina[10] popsal velmi kriticky českou společnost 19. století ve svých *Vzpomínkách* [Sa]. Pozornost věnoval i univerzitě a vzdělávání. V následující ukázce sice není uvedeno Janderovo jméno, ale Jandery se patrně týká, neboť i jiní jeho studenti uváděli obdobné zážitky. Sabinova slova jsou zajímavá i z dnešního hlediska:

Proslýchalo se druhdy na universitě pražské, že jakýsi slovutný profesor před některými časy počátkem školního roku uvítával své posluchačstvo vstupní řečí, ježto počínala takto: „Vidím před sebou budoucí biskupy, faráře a jiné hodnostáře kněžské, vidím před sebou vysoce postavené úředníky, důstojníky a snad i generály, ano, možná též, že některé ničemy a budoucí poběhlíky atd.“ V řeči své pak prý napomínával posluchače své k pilnosti a bedlivému konání povinností školských doloživ, že v žáku již se určitě jeví, co z něho as bude.

Ten muž měl vtip a také něco pravdy leželo v slovech jeho, zapomněl ale na výminky, jichž se přiházívá tak mnoho, že pravidlo ani téměř neplatí. Kdyby se povahy lidské neúchylně vyvojovaly ze základních letor a dle přesných logických konstrukcí, platil by výrok nadřečeného profesora ovšem téměř bezvýminečně. Ale nejen povahy a letory se mění, a kdož by vůbec budoucnost kteréhos žáka prorokoval z chování se jeho ve škole a dle toho, jak tento své školské povinnosti vykonává a k čemu z mládí se chýlí, již i stav a povahu budoucího občana vyměřoval, ten by se v sterých případech hrubě omýlil. Jenom jeden druh lidí si ostává konsekventní a jde odměřenou cestou dále, sleduje svůj cíl a neohlížeje se ni napravo ni nalevo, rozhodní totiž pedanté. Takový žák jest pravou radostí a útěchou učitelovou. Věci své má vždy spořádané, nedopouští se nijakých výstředností ni ve škole ni mimo školu, nedocházejí tedy naň nijaké žaloby. Pensa (psané úlohy) jeho jsou vždy dle předpisu bedlivě pracovány a hezky psány. Kaňky na nich nenajdeš nikdy. Úlohu učebnou umí vždy nazpaměť jako otčenáš, slovem, jest žák, jak sluší a patří se.

---

log, anatom, biolog, básník a filozof, jeden ze zakladatelů cytologie.

[10] Karel Sabina (1813–1877), spisovatel, básník, dramatik, libretista, literární a divadelní kritik, novinář a publicista, revolucionář roku 1848 a politik, byl roku 1872 jako prozrazený konfident policie vyloučen z české vlastenecké společnosti. Sabina studoval u Jandery ve školním roce 1831/1832 (viz katalog sgn. DK I 60 uložený v knihovně kláštera na Strahově). V matematice byl hodnocen vždy *jedničkou*, patřil k průměrným studentům.

Za minulých časů, kde se žákům gymnasiálním ukládalo, aby celé řady hloupých, z jezovitských časů pocházejících latinských veršů do hlavy si vecpali, byli to vždy ve škole jediní pedanté – přezdívalo se jim biflanté, již od a do ž všecko uměli, nechť to mělo význam jakýs nebo nic. Záleželo na organismu mozku, šlo-li mu učení snadněji nebo obtížněji.

Který neměl dobrou paměť, dřel se dnem i nocí a zakrněl na těle i na duši. Při tom ale postupoval přece dále, uhnízdil se pak v některé kanceláři, a setrvalli při své povaze, nevedlo se mu ni napotom zle. Činitelem ve společnosti lidské nestal se ale nikdy. ([Sa], str. 124–125)

Poznamenejme, že Jandera byl sice velmi přísný učitel, vyžadoval znalosti, dovednosti, aktivní práci při výuce, píli, přesnost a pečlivost, nabádal studenty k poctivému a pravidelnému studiu, ale rozhodně necenil „šprty či biflanty", jak dokazují jeho osobní poznámky a hodnocení studentů, které lze do dnešních dnů najít v jeho katalozích posluchačů, které si vedl po celou svou pedagogickou kariéru.[11]

Zajímavou vzpomínku najdeme u Leopolda Hasnera von Artha,[12] Janderova žáka:

Ale nyní, po dokončení gymnázia, jsem nastoupil do takzvané třídy „filosofie" (1833), tj. na dva roky zhruba odpovídajícím dnešním posledním dvěma ročníkům vyššího gymnázia. Od těch chvil se v té době každý mladý muž cítil jako muž. Museli jsme být oslovování „pánové" a do poslucháren jsme směli

---

[11] O katalozích posluchačů viz kapitola věnovaná Janderovu pedagogickému působení.

[12] Leopold Hasner von Artha (1818–1891), právník, ekonom, novinář, pedagog a politik, studoval nejprve na Filozofické a později Právnické fakultě pražské univerzity. Po studiu působil jako justiční úředník a redaktor novin *Prager Zeitung*. Od roku 1849 přednášel právo, filozofii a národní hospodářství na Filozofické fakultě v Praze. V šedesátých letech se angažoval také v politice, byl poslancem *Českého* i *Říšského sněmu*. Od roku 1863 působil ve Vídni na ministerstvu kultu a vyučování, od roku 1865 přednášel ve Vídni na univerzitě. V letech 1867 až 1870 byl ministrem kultu a vyučování. S jeho ministerskou érou je spjat rozsáhlý zákon (tzv. *Hasnerův zákon*), který upravoval výuku na obecných a měšťanských školách a na učitelských ústavech.

Leopold Hasner von Artha studoval u Jandery v roce 1833/1834 (viz katalogy DK I 62, DK I 63 a DK I 64 uložené v knihovně kláštera na Strahově). V zimním semestru byl hodnocen *jedničkou*, v letním hodnocení si *jedničku* dobrovolně opravil náhradní zkouškou na *eminens*. Patřil k Janderovým dobrým žákům.

Josef Hasner von Artha (1819–1891), bratr předešlého, byl vynikající oční lékař, skvělý operatér, pedagog a politik, který působil v Praze. Vystudoval pražskou univerzitu (Filozofickou i Lékařskou fakultu). U Jandery studoval v roce 1834/1835 (viz katalogy DK I 65, DK I 66 a DK I 67 uložené v knihovně kláštera na Strahově). V zimním semestru si *jedničku* dobrovolně opravil na *eminens*, v letním semestru získal *eminens* hned napoprvé. Patřil k vynikajícím studentům nejen v matematice.

Leopold Hasner von Artha starší (1788–1864), právník a úředník zemského soudu, byl ředitelem právnických studií pražské univerzity a profesorem Právnické fakulty, později finančním prokurátorem a ministerským radou. V roce 1836 byl povýšen do šlechtického stavu, roku 1855 se stal rytířem. Byl rovněž Janderovým žákem.

Též bratr Leopolda Hasnera von Artha staršího byl Janderovým žákem. Celá širší vzdělaná rodina Hasnerů tak prošla na pražské univerzitě „Janderovýma rukama".

vstupovat s holemi. A tak jsem se i já vyzbrojil mocným „Ziegenhainerem“,[13] *mával jsem s ním ve vzduchu, jako by pro mě bylo snadné dobýt svět, a vstoupil jsem do obrovské posluchárny „logiky“ s více než třemi sty spolužáky, abychom se třásli ve školní lavici před Janderou, obávaným profesorem matematiky. Jako skupina, kdy jeden kryl druhého, jsme všichni jistě měli dost odvahy a stalo se, že se z nově vytvořených mistrů stali „nemilosrdní chlapci“, jejichž bouřlivé chování učiteli působilo značnou nelibost. Hrdinství jednotlivce ho však snadno opustilo, když byl povolán k tabuli malým šedivým mužem, aby řešil algebraické nebo geometrické úlohy. A tak i já jsem měl nesmírnou úctu k přísnému, ale v podstatě dobromyslnému a důstojnému starci, před nímž už můj otec sedával ve školní lavici a který byl ještě předurčen, aby se mnou jednoho dne seděl jako můj milý kolega v akademickém senátu pražské univerzity.*

([Hs], str. 20, volný překlad)

2. Janderovy portréty a vyobrazení

Jedno z nejstarších Janderových vyobrazení je tzv. stínový portrét z roku 1806. Jedná se o lept, který vytvořil Josef Karel Draha podle kresby J. N. Madera. Vznikl pravděpodobně v souvislosti s portrétováním všech profesorů pražské univerzity. Originál je dnes v grafické sbírce Národní galerie v Praze (viz signatura R 45 295).[14]

Roku 1845 vyšel tiskem grafický list obsahující portrét s Janderovým podpisem.[15] Autorem litografie je Josef Kriehuber (1800–1876), rakouský malíř a litograf, který se zaměřoval na figurální a portrétní tvorbu. Před příchodem fotografie byl vyhledávaným a nejlépe placeným vídeňským portrétistou. Nástup fotografie vedl k pohasnutí jeho obliby, nedostatku zakázek a chudobě.

Autor předlohy Adolf Josef Weidlich (1817–1885), český malíř podobizen, krajin a oltářních obrazů, byl v letech 1854 až 1872 učitelem kreslení na Akademickém gymnáziu v Praze a od roku 1861 na Německé vyšší reálce v Praze. Na Malostranském gymnáziu učil v roce 1848/1849 kreslení Jana Nerudu (1834–1891), pozdějšího slavného básníka a spisovatele.

Kriehuberova litografie se stala základem pro výrobu pohlednice s Janderovým portrétem, kterou nechal vytisknout *Archeologický a muzejní spolek* v Hořicích patrně v souvislosti s oslavami 40. výročí svého založení (1927). Pohlednici zobrazující Janderu bez podpisu vytiskl Jan Štenc (1871–1947), český nakladatel a majitel podniku *Grafický závod Jan Štenc*, který se zaměřil na reprodukce a dokumentace uměleckých děl, architektury a památek. Zadní strana

[13] *Ziegenhainer* (sukovice) byla tradiční dřevěná vycházková hůl z Jeny, která bývala vyráběná z kvalitního dřeva, leštěná a zušlechtěná dekorativními prvky, někdy mívala i kovovou špičku a kožené poutko.

[14] O portrétu viz [Sr], str. 124, reprodukován je na str. 206. Ani Lubomír Sršeň, náš přední odborník na portrétní tvorbu 19. století, nezjistil o jeho autorovi více.

[15] Litografie je dnes dostupná např. v Národním muzeu v Praze, v knihovně Strahovského kláštera a v Národní rakouské knihovně ve Vídni. Kvalitní reprodukce je dostupná online.

pohlednice je opatřena stručným medailonkem, který připomíná základní Janderova data a aktivity. Několik pohlednic je dochováno ve fondu [II].

Ve výše uvedeném fondu jsou uloženy čtyři další artefakty, které souvisí s Janderou. Jednak je to upravená fotografie standardní litografie (inv. č. 11668), dále fotografie celé litografie s podpisem (inv. č. 4735), kterou muzeu v Hořicích darovalo nakladatelství Um. prům. dílen Lange a Scheybal, Kristiánov u Frýdlantu, dále tisk velikosti fotografie (vizitky) zobrazující Janderův černý profil z pravé strany s připojeným textem

Ladislav Jos. Jandera. Boh. Horzic. Nat. 776. 19. Feb. Int. 800 31. Oct Vestico. 26. Dec. Prof. 31 Jan 802.

Nápis připomíná zásadní události Janderova života (inv. č. 11671). Toto vyobrazení je zcela odlišné od litografie i leptu. Stejné Janderovo vyobrazení je v [KK], str. 19. Obrázek je doplněn touto popiskou:

Neznámý autor (*Jan Berka podle Lohelia Ivana Schimmela?*)*, Podobizna Ladislava Josefa Jandery, 1802, mědirytina, Královská kanonie premonstrátů na Strahově.*

Připomeňme, že Schimmel byl v letech 1802 až 1806 členem premonstrátského řádu. Byl dobrým malířem, vytvořil řadu stínových podobizen členů řádu. Viz [Sch], kde je několik podobně pojatých portrétů. Schimmel mohl Janderu nakreslit mezi roky 1802 až 1804, tj. po svém vstupu do řádu a před svým odchodem na faru v Mikulově. S Janderou se více či méně pravidelně potkával jak v klášteře, tak na univerzitě. V Janderově pozůstalosti ve fondu [I] je uchován rukopis Schimmelova spisu [Sch].

Rytec Jan Nepomuk Berka, jak víme z kapitoly o měření zeměpisných souřadnic Hořic, spolupracoval s Janderovým spolubratrem Hugem Václavem Seykorou.

Součástí materiálu uloženého ve fondu [II] je Janderova vizitka (inv. č. 4913); na zeleném papíru je v oválu text

L. J. Jandera k. k. Universitäts Professor.

Všechna výše uvedená vyobrazení vznikla ještě za Janderova života. Lze tedy předpokládat, že víceméně odpovídají skutečné Janderově podobě.

Jan Eduard Herold, malíř, ilustrátor, kritik umění a spisovatel, dal pro svou knihu *Malerische Wanderungen durch Prag* [Hd] vyrobit podle Kriehuberovy litografie nový Janderův portrét.[16] Dřevoryt doplněný reprodukcí Janderova podpisu ukazuje Janderu, významného obyvatele *Millesimovského paláce* v Celetné ulici, ve slavnostním premonstrátském oděvu jako starého zamyšleného muže s výrazným až uhrančivým pohledem, s hlubokými vráskami a propad-

[16] Autorství tohoto dřevorytu není jasné. Není signován celým jménem, pouze na levém Janderově rameni jsou písmena FZ. Patrně se jedná o signaturu rytce, nikoli autora (malíře) předlohy. Pokud byla rytina skutečně zhotovena přímo podle Kriehuberovy litografie, nejedná se o pouhou reprodukci předlohy.

lými tvářemi. Portrét je oproti Kriehuberově litografii stranově převrácen a neukazuje typické janderovské překřížení paží na prsou.

Za další podobiznu lze považovat Janderův pomník na vrchu Gothard v Hořicích, o němž je podrobněji psáno v kapitole *Hořický patriot*. Pomník sice vznikl až po Janderově smrti, ale v době, kdy ještě žila řada Janderových žáků a pamětníků.

3. Janderovo vlastenectví

Pokusme se nejprve krátce charakterizovat počátky českých národních snah konce 18. století a první poloviny 19. století. Na základě pečlivého studia a osobních svědectví sepsal k tomuto tématu zajímavý text Karel Sabina. Ve svých *Vzpomínkách* [Sa] – ve srovnání s mnoha svými současníky – se značně kriticky vyjadřoval o vývoji české společnosti, břitce analyzoval proměny naší země od konce 18. století do šedesátých let 19. století.[17]

Na jedné straně kritizoval dopady některých josefinských reforem na charakter velkých měst, poněmčování společnosti, zejména škol, a úbytek venkovského obyvatelstva. Na druhé straně kritizoval obecnou nedůvěru v rozvoj českého jazyka, českého národa, stagnaci či pomalé prosazování změn a moderních národních idejí, za což nesli odpovědnost sami vlastenci. Nekompromisně odsuzoval národní odrodilce, zpátečníky a ty, kteří pro svůj prospěch zapírali svůj český původ. Jeho kritickému peru neunikla ani cenzura, politické pronásledování vlastenců i revolucionářů, ani rozpory uvnitř komunity vlastenců (rozhádanost, rozdrobenost snah apod.).

Sabinovi se nelíbilo, že mnozí vlastenci jen opěvovali nejrůznější úspěšné buditelské aktivity a oslavovali se navzájem. Ve svých *Vzpomínkách* [Sa] zmiňoval jak úspěšné, tak nepovedené aktivity, uváděl klady i zápory pokusů o zavádění výuky českého jazyka a výuky v českém jazyce na gymnázia i univerzitu a snahy o prosazení češtiny v politice, kultuře, vědě a žurnalistice.

Uvědomoval si, že proces obrození a emancipace českého národa byl a je velmi pomalý, náročný a bolestný, a to nejen kvůli přístupu rakouského státu, ale i kvůli nedůvěře v jeho úspěch u některých představitelů inteligence, kvůli neochotě některých vzdělanců obětovat se pro českou věc a v neposlední řadě kvůli osobním charakterovým nedostatkům některých uznávaných představitelů národního obrození (hašteřivost, přehnaná kritika druhých, chlubivost, závist, touha po slávě, moci, osobním prospěchu apod.). Připomeňme Sabinova slova, která charakterizovala situaci na univerzitě a v Praze v poslední třetině 18. století:

Na universitě pražské bylo němčovatelů velmi horlivých, jižto na studentstvo co nejvíce působili … Vědeckých spisů, románů a divadelních her německých vycházely ročně celé řady v Praze, českých knih vedle toho sotva dvanáctá část, a to nanejvíce náboženského obsahu. Panoval vůbec za časů císaře Josefa tak

[17] Viz [Sa], str. 10 až 25.

nápadný německý literární a společenský ruch v Praze, vedle něhož se snahy českých kruhů a spisovatelů tak nepatrné a malé jevily, že se ani diviti nelze zoufalým náhledům českých uvědomělých učenců tehdejších.

Směr doby josefinské byl patrně propagandisticky německý a vtiskoval znak svůj tehdejší Praze tak nápadně, že nesnadno bylo doufati, aby z drobtů tehdejšího českého života kdy jakýs organický celek zase vyrostl, neboť vzdělanější Čechové se – při vzácných výminkách – úplně vpravovali do němectví, čtli, psali a mluvili jen německy a šlapali tím vlasti a národnosti své sami na hrdlo. Renegátství se zobecnilo a všední stalo věcí. Nikdo již je za takové nepovažoval. Čeština platila za mluvu sprostou, jež ponenáhle se vytratí, u jiných za archeologickou a filologickou vzácnost a u jiných zase za pouhé kuriosum.

([Sa], str. 13–14)

Takovouto osobní zkušenost musel mít i Jandera, který studoval na pražské univerzitě na přelomu 18. a 19. století. Část výuky měl v latinském jazyce, část v německém. S českým jazykem se mohl setkat pouze v rámci volitelné přednášky z českého jazyka nebo při studiu pastorace. Ač pocházel z českého prostředí a v dětství měl problémy s němčinou, jeho gymnaziální i univerzitní vzdělání bylo víceméně německé. Z dochovaných materiálů v jeho hořické pozůstalosti víme, že s matkou si psal česky, avšak s bratrem a synovcem, českými přáteli a spolupracovníky či hořickou městskou radou korespondoval německy. Češtinu ovládal slovem i písmem, ale v němčině se patrně snadněji, přesněji a rychleji vyjadřoval.

Počátek 19. století na pražské univerzitě a v intelektuálních pražských kruzích Sabina charakterizoval takto:

Vyšší školy pražské byly skrz naskrz poněmčené. Studentstvo úhrnem mluvilo jenom po německu mezi sebou, jakož vůbec český jazyk ve vyšších kruzích se už ani neozýval. Měšťanstvo, dělnictvo a lid vůbec byl ovšem ještě český, ale mluva jeho byla už porouchána a vyvinul se tehdáž onen hrozný žargon pražské češtiny, jehož nemotorné, němčinou promíchané zbytky jsme ještě před dvaceti lety v Praze hojně slýchali.

Na universitě nebylo slechu o jakés české přednášce. Jediný Nejedlý vyučoval třikrát týdně českou odrostlou již mládež mateřskému jazyku jejímu. Podobné anomalie snad se nenašlo na širém světě, aby synům kteréhos národu teprv na vyšších školách se poskytla příležitost ku poznání pravidel přirozeného jazyka svého. Podotknuto zde buď, že studium toto bylo každému na vůli ponecháno. Jediní theologové navštěvovali přednášky tyto hojněji, z ostatních fakult jen málokdo.

Než byla tu přece hrstka studentů českého smýšlení, valná pak většina neměla vůbec smýšlení žádného. Třetí jakýs druh tu byli pomíšenci, studenti čeští rodem a jazykem, ale se smýšlením německým. ([Sa], str. 17–18)

Sabinův popis výstižně přibližuje dobu, kdy Jandera dokončoval svá teologická studia a zahajoval kariéru univerzitního profesora matematiky. Je tedy zřejmé, že neměl a nemohl mít dostatek impulzů, které by ho vedly k sepisování českých učebnic matematiky a k vytváření a promýšlení české matematické terminologie. O tyto výsledky zatím neměla zájem ani obrozenecká komunita, ani univerzitní studenti a již vůbec ne vedení univerzity.

V letech 1804 až 1806 vložil Jandera mnoho času, energie i netriviální práce do přípravy vydání Vydrovy učebnice *Počátkowé Arytmetyky* [Vy2]. Nedokonalý text, který sepsali na základě Vydrova diktátu dva studenti, upravil po stránce matematické i jazykové. Do nelehké práce se mu na počátku pedagogické kariéry asi příliš nechtělo. Cítil však určitou povinnost ke svému bývalému učiteli, ochránci a příteli.

Záhy po svém ustanovení profesorem vydal Jandera roku 1806 z pozůstalosti Vydrovy první českou knihu o aritmetice, nazvanou „Počátkové Arytmetyky“. Historie vzniku této knihy, kterou slepý Vydra diktoval svým dvěma žákům, jest dostatečně známa z Jiráskova F. L. Věka. Jandera dlouho váhal s vydáním „Počátků“, jak je zřejmé z předmluvy, kterou dne 16. měsíce máje léta 1806 dopisuje. Praví se zde: „Sotva sobě kdo právě pomyslil, jaké jsou obtížnosti při diktování matematické knihy, jenž toho sám nezkusil. Nejistá jest taková práce, byť píšící nebyl počátečník v tom umění. U našeho spisovatele byli dva žáci, kteří tu jim jistě nemilou práci z lásky k svému učiteli podnikli, jichž se neostýchám zde jmenovati: byl' pan Josef Cigler a pan Inocenc Doležal.“ V další části předmluvy pak líčí Jandera své rozpaky a konečné důvody, pro které knihu vydává, a poznamenává, že Vydra počal také diktovati Algebru, avšak smrt tuto jeho činnost zmařila na samém začátku. Dále pak Jandera slibuje: „Jestliže tento díl první matematického umění Pánům vlastencům se zalíbí, tedy z lásky k vlasti níže podepsaný vydavatel, jsa Čech rozený a vlasti české velmi milovaný, míní, co předek jeho počal, dokonati, a v vydávání Matematyky českým jazykem dále pokračovati, jsa přesvědčen, že národ slovenský (*rozuměj slovanský, pozn. Autorova*) *tak slovutný a slavný hoden jest, aby umění matematycké v jazyku svém mateřském sepsané měl.“* ([Ba], str. 50–51)

Vydání Vydrovy aritmetiky v roce 1806 se bohužel nesetkalo s patřičným zájmem české společnosti ani s ekonomickým efektem. Kniha víceméně zapadla. Není divu, v té době neexistovala škola, na níž by se vyšší matematika vyučovala česky, a okruh zájemců o česky psanou učebnici matematiky byl v té době minimální. Větší ohlas vzbuzovala česká poezie, historická literatura či krásná próza. Pro Janderu byl neúspěch Vydrovy učebnice značným zklamáním. Patrně to negativně ovlivnilo jeho vztah k vlasteneckým a buditelským aktivitám. Neměl zájem o sepisování českých učebnic matematiky ani o tvorbu české matematické terminologie. Přednášel a psal pouze latinsky a později německy, jak bylo v té době zvykem. S českými vlastenci se však stýkal a česky hovořil.

České vlastence Janderův postoj mrzel. Například Josef Jungmann (1773–1847), jedna z vůdčích osobností národního obrození, ohlašoval 18. srpna 1818

Janderovu letní návštěvu svému příteli Antonínu Markovi (1785–1877), římskokatolickému knězi, básníkovi a jazykovědci:

… prof. Jandera se poručena čině vzkazuje, že hodlá s Vámi sejíti se ty prázniny. Natřete mu trochu na zubu, proč nepíše česky.

([26], dopis č. 77, str. 451)

Karel Sabina též popsal pozvolné změny situace v Praze a na pražské univerzitě v průběhu třicátých let 19. století. Vyzdvihl snahu českých vlastenců vyrovnat se s německy psanou vědou, odbornou i krásnou literaturou, ocenil první české noviny, časopisy, povídky, romány a divadelní hry. Tuto pozitivní změnu Sabina vylíčil těmito slovy:

… a přece ty poměrně nepatrné české knížky a částečně velmi primitivní nepolitické časopisy zúrodňovaly naše národní pole. Ponenáhlu poznávali sokové naši, že posud nejen žijeme, ale se i pohybujeme a rozmnožujeme. Ruch pak, jenž v letech třicátých jako zázrakem v Praze se probudil a po krajích se roznesl, počal se odpůrcům našim velmi nepříležitým jeviti. ([Sa], str. 24)

Výše zmíněný Václav Plašil, hořický rodák, nadšený vlastenec, který přišel do Prahy na Filozofickou fakultu z Hradce Králové, měl na počátku třicátých let 19. století z Prahy hořké dojmy. Zachytil je Jan Pávek:

… Též Praha činila naň dojem nepříznivý. Představoval si ji jako středisko české a zatím vše, co vystupovalo na veřejnost, bylo německé; češtinu slyšeti bylo jen v postraních ulicích, ve formankách. A jakou češtinou se tenkrát v Praze mluvilo!? Každé páté slovo německé i zdálo se nemožné, že tato znešvařená čeština má se očistiti, obroditi. A přece se tak stalo a to v době velice krátké.

([Pj1], 2. část, str. 2)

Janderova nechuť k vlastenčení a k obrozeneckým aktivitám mohla pramenit i ze situace v Praze, s níž se každodenně setkával a která nedávala velkou naději na rozkvět českého jazyka, kultury a školství.

Václav Plašil, talentovaný a výborný Janderův student, velký vlastenec, se o svém učiteli a jeho vztahu k českému národu a kultuře vyjádřil takto:

Ku podivu! Při své horoucí lásce k rodnému městu českému byl za mladších let velmi lhostejný, ba až přímo netečný k rodné řeči!

Věda, osobní styky odcizily ho zcela cítění českému! Říkal sice, že je „také“ Čechem, ale česky mluvil jen v soukromí „mezi svými“! V jeho knihovně nebylo jediné knížky z nové české krásné literatury; za to měl hojnost spisů vědeckých a literární díla předních spisovatelů německých. Z českých měl jen Hájkovu „Kroniku“, Veleslavínův „Historický kalendář“; ale ani těch prý sám si nezakoupil, nýbrž je obdržel darem.

Je nesporno, že Jandera mohl v řadě tehdejších národních kněží – buditelů býti činitelem velmi české věci prospěšným; bohužel nestalo se tak; věda u něho zvítězila nad – vlastí!

Svým vzděláním, duševní přirozenou bystrostí, pílí, vytrvalostí upozornil na sebe tehdejší kruhy křísitelské, takže sám Jungmann snažil se ho získati pro češství – ale marně! ([Pj2], str. 42)

Jandera nezavrhoval vlastenectví, jeho povaze však patrně nevyhovovalo vlastenčení, okázalé češství, bezbřehé rokování, jásání na oslavách, bálech a různých vystoupeních. Jeho vztah k vlastenectví relativně nedávno charakterizoval Lukáš Macák. V novinovém článku výstižně napsal:

… Jako profesor Karlovy univerzity byl vlastně Jandera v centru tehdejšího politického života, tedy především národního obrození. Právě národní obrození, jeho program a snahy, nepřímo ovlivnilo Janderův zájem o historii a jeho následnou sběratelskou činnost. Nepřímo z toho důvodu, že sám Jandera, podle svědectví lidí z jeho blízkého okolí, nevystupoval navenek jako zastánce obrozeneckých snah, naopak působil značně konzervativně. Přesto se právě pod vlivem národního obrození začal zajímat o minulost rodného města. ([Ma], str. 17)

Jandera považoval vlastenčení za ztrátu času a energie. Důrazně svého chráněnce Plašila varoval před „pochybnými" aktivitami, jako bylo psaní básniček, volné překládání německé literatury, pořádání bálů a divadelních představení, styky a spolupráce s českými vlasteneckými kruhy apod. Domníval se, že to vše studenta jen odvádí od řádného studia, komplikuje jeho život a způsobuje problémy. Plašilovo horoucí vlastenectví, které si do Prahy přinesl z rodných Hořic a z doby studia v Hradci Králové, bylo příčinou jejich zásadního rozkolu. Jandera totiž nevěřil v úspěch obrození, rozkvět českého jazyka, kultury a národa. Plašil byl tímto jeho postojem upřímně zaskočen a zklamán, jak je patrné z jeho vzpomínky:

… Po příjezdu do Prahy dával Jandera Plašilovi různá napomenutí a výstrahy, také jej takto varoval před „tak zvanými vlastenci", kteří prý scházejí se v pokoutních hospůdkách, píší hloupé verše, rozšiřují knihy z němčiny vybrakované a do češtiny špatně přeložené a při tom se domnívají a honosí, že slouží národu a pracují na jeho obrození. Zatím však zanedbávají studie a oddalují se od pravého cíle svého, neboť jejich národní snaha je prý bezúčelná a beznadějná.

… O věcech českých Jandera nikdy nemluvil; jen jednou zmínil se o vyhynulém českém živlu v Pruském Slezsku, o vyhynulých jiných národech. Plášilovi se zdálo, jako by tím chtěl naznačiti, že osud Českého národa jest též zpečetěn. V obrození české řeči Jandera nevěřil. Když Plášil nesměle namítal, že venkovský lid selský jest dosud cele zachovalý a řeč má nezkaženou, řekl Jandera, že vesnický lid jest zotročen, bez vůle, moci, a že bude vždy takový, jaká bude jeho vrchnost, a jakým ho vrchnost bude chtít mít. Vícekrát o takových věcech spolu nemluvili. Soukromě Jandera mluvil s Václavem, (jejž důvěrně nazýval Venclíčkem) – česky. Jen tam, kde mu nebylo lze vyjádřit se česky, použil němčiny.
([Pj1], 1. část, str. 3, 2. část, str. 2)

Mezi Plašilem a Janderou byl velmi úzký a láskyplný vztah, který však na dlouhé roky narušila a zpřetrhala Plašilova láska k obrozeneckým aktivitám.

Neposlechl Janderovo přání, resp. porušil slib, který mu dal, a věnoval se vlastenecké práci (psaní básní, pořádání českého bálu apod.). I když to nenarušovalo jeho studium a nezhoršovalo jeho studijní výsledky, Jandera byl v otázce slibu naprosto nesmlouvavý. Pávek popsal tuto Plašilovu zkušenost takto:

Pro Václava se ale bál stal osudným, neboť připravil jej o Janderovu přízeň a otcovskou péči, i rozešel se s ním Václav na dobu více, než 25 let. Odebral se sice k němu, aby se ještě jednou ospravedlnil, ale Jandera byl nepřístupný, neúprosný. To nebyl již lásky plný dobrodinec a otcovský přítel – jako jindy. Nepřipustil Plášila ani k slovu a řekl jen: „Wir haben mit einander geendet. Gehe im Gottes Namen." [My jsme spolu skončili. Jdi ve jménu Božím!] *… Teď teprv si uvědomil, co ztratil; obava o budoucnost ho tísnila. Nebylo však tak zle, jak se obával. Dotace kláštera Strahovského byla mu zachována, jakož i podpora jistého kanovníka; účastí na bále pozbyl sice též kondic v rodinách vysokých úředníků; to se ale nestalo zakročením Jandery. Byľ sice přísný a důsledný, ale nikoliv mstivý.* ([Pj1], 2. část, str. 3–4)

Jandera jistě vnímal změny, které se odehrávaly v jeho bezprostředním pražském okolí, ale nevěřil, že se za jeho života začne na pražské univerzitě učit česky. Výraznější pokrok nastal až ve čtyřicátých letech a zejména v padesátých letech 19. století, což už bylo pro Janderu pozdě (bylo mu přes 70 let). Karel Sabina o polovině čtyřicátých let 19. století napsal:

Zatím se v Praze chystaly nové věci. Česká strana ve vší tichosti se posilovala, vydávala knížky a knihy a jevila zvláště v časopisech známky svěžejšího života. Tyto pak nabývaly poněkud lepšího směru a většího rozšíření. Byla to doba, kde trochu povedenější česká báseň neb povídka ještě jakousi zvláštní pozornost budila v českém táboru. Ale vavříny českých mladých veršovců a novelistů nedaly pražským německým epigonům spáti. Německá společnost pražská si jich nevšímala tak, jako spisovatelů českých společnost česká. Němcům hojné a krásné potravy duchovné přibývalo zvenčí. Praktická mysl některých těch německých hochů uznala, že by se z české frakce dalo něco čerpati. Mnozí z nich uměli sice česky, ale nepřiznávajíce se k české straně nevpravili se do národního ústrojí našeho, a literatura česká jim vůbec byla tajemstvím. ([Sa], str. 25)

Zdá se, že Jandera velmi reálně vnímal události roku 1848, předpokládal asi, jaké důsledky revoluce přinese jejím aktérům. Josef Václav Frič, bouřlivý revolucionář, vzpomínal, jak se Janderův vztah ke studentům roku 1848 lišil od postoje ostatních profesorů:

… Jediný Jandera byl k nám v tom ohledu upřímný, varuje nás akademiky před nebezpečnou hrou na vojáky, ale ostatní sbor stále se měl k nám velice lichotivě, a jak se ukázalo, povíce úlisně. ([Fr], str. 411)

Roku 1848 varoval nás před hříčkou na vojáky dokládaje, že kdysi dobrovolníci, kteří táhli pod praporem akademickým proti Francouzům, myslím zrovna jen až do Budějovic, vesměs dobří a nadějní jeho druhové, zkazili se na vojně „na duši i na těle"! – Bouřlivý rok politického našeho vzkříšení mu také dodal,

když, zvyklý jsa na přísnou školní kázeň, zřel, že v klidném Klementinu, v němž přednášel půl století, najednou šlo všecko „aussser Rand und Band!“ [mimo kontrolu!] – *Ač i k mravnému chování se žáků pilně přihlížel, miloval přece svou mládež od srdce, což nám zjevno bylo, když při jeho jubileu složili jsme se na jeho podobiznu a uspořádali pochodňový tah. Zpívali jsme mu pod okny v Celetné ulici i české písně a česky mu gratulující deputaci připomenul, že vlastně je dobrý Čech, neboť pochází prý z toho kraje, kdež asi ponejprv zazněla z úst Musy domácí královédvorská píseň: „Ach vy lesy, lesy miletínské! . . .“*

([Fr], str. 199–200)

To, že Jandera český jazyk ovládal[18] a byl schopen v něm přednášet i zkoušet matematiku, dokazuje nejen jeho práce na vydání Vydrovy učebnice *Počátkowé Arytmetyky* [Vy2], ale i jeho aktivní účast na rigorózní zkoušce z fyziky a aplikované matematiky, které se roku 1849 v českém jazyce podrobil Eduard Schöbl (1829–1889) z Plzně. Jednalo se o zcela první rigorózní zkoušku, která proběhla česky. Schöbl totiž využil nově platného zákona, který umožňoval skládat rigorózní zkoušku v českém jazyce a o tuto možnost se aktivně hlásil a ucházel.[19]

Zkušební komisi tehdy tvořili Jeroným Josef Zeidler, direktor filozofických studií pražské univerzity, František Adam Petřina, profesor fyziky, Josef Ladislav Jandera, profesor matematiky, Ignác Jan Hanuš, profesor filozofie, Karel Bořivoj Presl, profesor přírodopisu a děkan Filozofické fakulty pražské univerzity, a Wilhelm Matzka, docent matematiky a matematické fyziky. Schöblova rigorózní zkouška byla hodnocena slovy: *adprobatus per unanimis cum applausu* [schváleno jednomyslným potleskem]. Přestože Schöbl skládal zkoušku v českém jazyce, obdržel německy psané vysvědčení o jejím vykonání.

Po pětadvaceti letech se Václav Plašil a Jandera znovu setkali v klášteře na Strahově, kam Plašil zašel, aby Janderovi vyřídil pozdravy z Hořic. Byl mile a přátelsky přijat, probrali minulost i současnost:

---

[18] V kapitole o Janderově studiu již bylo uvedeno, že si na Teologické fakultě vybral pro pastoraci český jazyk. Byl tedy schopen číst, psát, kázat a zpovídat v češtině. Kromě latiny, němčiny a řečtiny, které plynně ovládal slovem i písmem, uměl francouzsky, jak dokazují výpisky, které si pořizoval z francouzské literatury. Více viz kapitola o Janderových rukopisech.

[19] Eduard Schöbl se po absolvování studií na Filozofické fakultě v Praze stal středoškolským profesorem matematiky a fyziky na proslulém gymnáziu v Jindřichově Hradci, kde vyučoval pětatřicet let. Sepsal několik fyzikálních studií o elektřině, lomu světla a optických klamech.
Schöbl studoval u Jandery v roce 1846/1847 (viz katalogy DK II 55, DK II 56 a DK II 57 uložené v knihovně kláštera na Strahově). V zimním semestru získal u Jandery známku 1^-, v letním semestru *eminens*, neboť výborně odpověděl na všechny čtyři otázky. V roce 1849 si Jandera do svého sešitu o přísných zkouškách poznamenal, že 25. července 1849 zkoušel Schöbla u doktorátu (viz zápis č. 164 v knize *Strenge Prüfungen aus der Mathematik* . . ., sgn. DU I 30, uložené v knihovně kláštera na Strahově). V roce 1853 si Jandera do sešitu promocí poznamenal, že se 30. března 1853 konala Schöblova slavnostní doktorská promoce (viz sešit *Promotion zu Doktoren der Philosophie*, sgn. DK II 74, uložený v knihovně kláštera na Strahově).

… Když se Janderovi představil, nepoznal ho, jen řekl: „Tak oni jsou Plášil z Hořic? Wencl Plášil? Co studoval medicínu? A kde jsou lékařem?“ Když Plášil jeho otázky zodpověděl, řekl: „Již se pamatuji, oni byli snaživým, pilným studentem, já jich měl vždycky velmi rád, vím dobře, že jsme kmotři a přece nikdy nedali o sobě slyšet!“ Když Plášil namítl, že dvakrát psal, ale nedostalo se mu odpovědi, Jandera řekl: „To jsem zapomněl; ty cifry vyplňovaly všechny mé myšlenky; měl jsem toho plnou hlavu, teď mám alespoň pokoj a klid. Když jsme se zas konečně sešli, musejí být mým hostem, dnes nesmějí odjet až zítra. – Zítra za tebe Venclíčku (začal mu tykati) budu sloužit mši sv. a za všechny Hořičany. Vždycky jsem si přál, abych pensi trávil v Hořicích a kostí své složil u sv. Gottharda, ale nebylo mi toho dopřáno.“ Když Plášil namítnul, že se ještě do Hořic podívá – odpověděl: „Již nikdy; mé stáří by nesneslo jízdu ve štelvagnu.“ ([Pj1], 2. část, str. 4)

Plašil ke své radosti zjistil, že se Jandera změnil a stal se z něho upřímný vlastenec. Jeho proměnu popsal takto:

Mluvilo se ještě mnoho a stále nejvíce o Hořicích; mezi jiným stěžoval si Jandera na svého synovce, že málokdy píše, že o něho málo dbá a to snad proto, „že jsem nenashromáždil statků vezdejších.“ Plášila převorovi představil slovy: „Pan dr. Václav Plášil, lékař z Bechyně, můj sourodák Hořičan a kmotřenec, jeden z nejpilnějších bývalých mých studentů, a jeden z těch co usilovali o zlepšení a o očištění naší milé řeči. Bůh jim to oplať.“ – Plášil poznal brzy, že s Janderou se stala velká změna, že jako jiní i on obrátil, že ze Šavla se stal Pavel, že ze lhostejného Čecha, stal se Čech upřímný. Jediné německé věty nepromluvil; na jeho řeči bylo znáti, že poslední dobu mnoho česky čítal.

([Pj1], 2. část, str. 4)

Je možné, že na Janderovu proměnu měly vliv zejména změny, které do občanského i kulturního života, na univerzitu i do středních škol přinesl revoluční rok 1848. Možná si uvědomil, že jeho pohled na obrozenecké aktivity byl mylný. Zcela jistě musel vnímat rozvoj českého jazyka a jeho pronikání do výuky. Také druhá publikovaná Plašilova vzpomínka na Janderu končí popisem jeho zásadní proměny:

Až na sklonku svého života se vybavoval z ovzduší německého. Teprve když vlna probuzenství národního se rozlila po vlasti, když mohutný hlas národa dovolával se r. 1848 neochvějně práv politických – tu z mnohých Šavelů tvořili se rázem Pavlové, ze zdánlivých Němců stávali se upřímní, zjevní Čechové. A přerod týž stal se i s profesorem Janderou. Že slavný rodák náš zemřel již jako upřímný, dobrý Čech, svědčí, že úřední listinu nadační o vedení Hořické kroniky nenapsal německy – ale proti dřívějšímu svému zvyku – česky!

([Pj2], str. 42)[20]

[20] Pávek patrně neměl úplné informace, neboť oficiální nadační listina o založení fondu je sepsána německy (viz kapitola *Hořický patriot*, resp. [Šp], str. 53). S hořickou městskou radou si Jandera o založení fondu psal výhradně německy. Němčina pro něho byla přirozeným komunikačním jazykem.

4. Jandera v Praze

Josef Ladislav Jandera, premonstrát příslušný do kláštera na pražském Strahově, patrně často v klášteře nepobýval. Bydlel v centru města v docházkové vzdálenosti od Klementina, kde přednášel. I jiní premonstrátští profesoři bydleli v centru Prahy; v 19. století bylo běžné, že bydleli a působili mimo mateřský klášter a vraceli se do něj jen na důležité události. Obdobně se chovali i premonstrátští faráři, kteří žili na farách patřících do majetku příslušného premonstrátského kláštera.

Adresy Janderova bydliště můžeme identifikovat z jeho osobních deníků z let 1811 až 1857, které jsou v Janderově pozůstalosti uložené v knihovně premonstrátského kláštera na Strahově. Z nich vyplývá, že do 6. srpna 1813 žil v Praze na Starém Městě v domě č. 546/I, poté až do 5. srpna 1833 v domě č. 934/I, a pak v domě č. 597/I.[21]

První úřední informace o Janderově pobytu v Praze přinášejí seznamy přednášek konaných na pražské univerzitě, které od roku 1825 obsahují stručné informace o jednotlivých osobách působících na univerzitě. Potvrzují, že v letech 1825 až 1833 Jandera pobýval v domě č. 934/I a v letech 1833 až 1857 v domě č. 597/I.

Úřední pobytové přihlášky pražského policejního ředitelství neboli *konskripce* jsou soustavně vedeny až od roku 1850. Janderova pobytová přihláška je uložena v Národním archivu České republiky v Praze.[22] Na kartě je uvedeno, že Jandera pobýval na adresách 934/I a 597/I (obě čísla jsou přeškrtnutá).

Dům č. 546/I stojí v Železné ulici, je znám pod označením *U kamenného ptáka* (dnes Železná ulice č. 547/3). V Janderově době to byl barokní dům. Postaven byl někdy po roce 1665 na gotických základech podle projektu oblíbeného italského architekta a sochaře Carla Antonia Luraga (1615–1684). V roce 1865 byl klasicistně přestavěn, v roce 1921 byl propojen s vedlejším domem č. 547, který byl znám pod názvem *U Uherské koruny*. Tento druhý dům byl vybudován na gotických základech s barokně upraveným jádrem roku 1870. Připomeňme, že Železná ulice propojuje Staroměstské náměstí s Ovocným trhem a Rytířskou ulicí. Jandera tedy bydlel nedaleko Klementina i Karolina.

Dům s číslem popisným 934/I již dnes nestojí. Jednalo se o dům *U zlaté trubky poštovské* na severní straně Staroměstského náměstí. Spolu s domem č. p. 935/I neboli palácem Rudolfa Josefa hraběte z Lisova (Lissau, 1665–1705) byl zbořen roku 1896 v rámci nechvalně proslulé pražské asanace Starého Města. Na jejich místě vyrostl tzv. *Schierův nájemní dům* (roh Staroměstského

[21] Jandera si 6. srpna 1813 do diáře poznamenal, že se přestěhoval na Staroměstské náměstí do domu č. 934/I. Podobně si 5. srpna 1833 do diáře zapsal, že se přestěhoval z domu č. 934/I na Staroměstském náměstí do domu č. 597/I v Celetné ulici. Zápisy si v obou případech podtrhnul. Viz Janderovy diáře uložené v knihovně kláštera na Strahově, sgn. CK X 50 a CK X 70.

[22] Fond [XI], karton č. 221, obraz 635 (dnes digitalizováno a přístupno online).

náměstí a Pařížské ulice), na jehož výstavbě se podíleli architekti Rudolf Kříženecký (1861–1939) a Otakar Materna (1860–1928). Tento honosný dům si nechal postavit komorní rada Franz Xaver Schier (1863–1929), majitel velkoobchodu s vínem. Stojí do současné doby, byť byl v roce 1945 za pražského povstání těžce poškozen.

Dům s číslem popisným 597/I je tzv. *Millesimovský palác* v Celetné ulici, dnes č. 597/13. Jedná se o barokní palác, který byl postaven v polovině 18. století na místě starších románsko-gotických domů. V 19. století se stal pražským centrem hazardních her, fungovalo zde kasino pro šlechtu a vyhlášená luxusní restaurace. V sedmdesátých letech 20. století byly vnitřní prostory přestavěny pro Univerzitu Karlovu. Poznamenejme, že v Celetné ulici bydlel i Bernard Bolzano a Stanislav Vydra.[23]

Na Janderově konskripční kartě je k pobytu zapsána i Anna Seidel (narozena roku 1790 v Eichenthal), *Köchin* (kuchařka). Má i samostatnou kartu (karton 531, obraz 549), kde je připojeno datum její smrti – 8. květen 1856.[24] Po její smrti se Jandera přestěhoval do vedlejšího domu č. 596/I, kde po roce zemřel. O Janderově posledním stěhování nemáme konkrétní informace, jeho diář z roku 1856 se bohužel nedochoval.

[23] Stanislav Vydra zemřel v domě č. 589/I (dnes Templová ulice č. 589/1, tzv. *Dům v Templu*, část je v Templové ulici, část v Celetné ulici). Tento rohový klasicistní dům byl roku 1801 adaptovaný z barokního špitálu kostela *Obrácení sv. Pavla* (viz [VVV]).
Bolzano žil v domě *U čtyř sloupů* (č. 590/I, dnes č. 590/25), zde roku 1848 zemřel. Na částečně přestavěném barokním domě je dnes Bolzanova pamětní deska.

[24] Matrika Týn Z8, obr. 140, Archiv hlavního města Prahy.
Jandera zdědil finanční úspory své hospodyně, jak dokládá jeho dopis z 5. srpna 1856 synovci Josefu Janderovi. Jednalo se o vkladní knížku s částkou 723 zl. 46 kr. Dopis je uložen ve fondu [II].